

Anna Golec

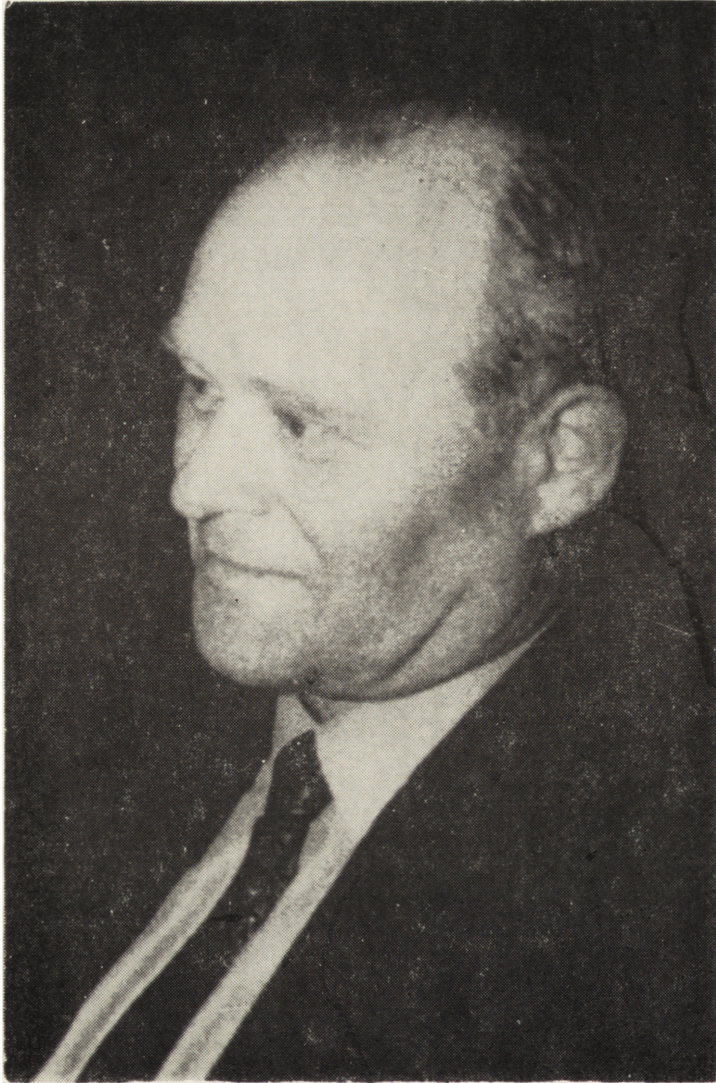
Działalność naukowa Antoniego Gurnicza : przegląd kierunków badań

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H, Oeconomia 21, 1-21

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANTONI GURNICZ 1912—1978

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN—POLONIA

VOL. XXI, 1

SECTIO H

1987

Zakład Historii Gospodarczej i Myśli Ekonomicznej
Wydziału Ekonomicznego UMCS

Anna GOLEC

**Działalność naukowa Antoniego Gurnicza
(przeгляд kierunków badań)**

Научная деятельность Антония Гурнича
(обзор главных направлений в исследованиях)

The Scientific Activity of Antoni Gurnicz (Review of the Main Trends in Research)

Antoni Gurnicz urodził się 30 grudnia 1912 r. w Strzelcach (w ówczesnym powiecie Busko-Zdrój, woj. kieleckie) w licznej rodzinie chłopskiej. Szkołę powszechną ukończył we wsi rodzinnej, następnie rozpoczął naukę w Gimnazjum Humanistycznym w Stopnicy¹. W tym okresie wstąpił w szeregi Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”². W ostatniej klasie gimnazjum podjął działalność polityczną (werbował do Centrolewu), za co usunięto go ze szkoły. Ze względu na bardzo dobre wyniki w nauce, na specjalnie zwołanym posiedzeniu Rady Pedagogicznej został ponownie przyjęty³. Gimnazjum ukończył z wyróżnieniem w roku 1931. W tym samym roku rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie im. Jana Kazimierza we Lwowie, a równocześnie podjął naukę na Wyższym Studium Dyplomatycznym. W 1934 roku odbył trzymiesięczną praktykę dyplomatyczną w Tallinie w Estonii. W latach 1935—1936 ukończył także jednoroczny Wyższy Kurs Handlowy we Lwowie⁴. Dzięki bardzo dobrym wynikom w nauce otrzymywał stypendium państwowe, które sta-

¹ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie,teczka personalna Antoniego Gurnicza, n.k. 144.

² Archiwum Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie,teczka personalna Antoniego Gurnicza nr 130/4709.

³ Zapis z relacji ustnej Michała Gurnicza oraz wspomnienia (rękopis) kolegów z gimnazjum: Bogusława Grudnia, Franciszka Maciejewskiego, Stanisława Pompa.

⁴ Archiwum UMCS,teczka personalna A. Gurnicza.

nowiło podstawę jego utrzymania się. Poza nauką znajdował czas na spotkania i dyskusje, jakie odbywały się we lwowskim środowisku studentów pochodzenia chłopskiego skupionych w Związku Polskiej Akademickiej Młodzieży Ludowej⁵.

Po pięciu latach studiów opuścił Lwów jako magister praw, magister nauk dyplomatycznych i absolwent Wyższego Kursu Handlowego. Od roku 1936 zatrudniony był w Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie, a następnie od kwietnia 1939 w Biurze Planowania Apropozycji przy Ministerstwie Rolnictwa i Reform Rolnych. Pracując, nadal kształcił się w Wolnej Wszechnicy Polskiej na Wydziale Społeczno-Ekonomicznym⁶. Studia przerwał wybuch II wojny światowej.

Gurnicz wyrósł z rodziny ludowców i sam od młodych lat podjął działalność w tym ruchu, początkowo w ZWM RP „Wici”, a od roku 1936 w Stronnictwie Ludowym. Szczególne zaangażowanie wykazał w czasie wojny i okupacji, który to okres spędził na Kielecczyźnie. Już na początku 1940 roku był inicjatorem powołania do życia powiatowej komórki Ruchu Oporu w miejsce powiatowego zarządu SL w Stopnicy. Po rozmowach z młodymi działaczami SL i ZMW RP „Wici”: Józefem Grochowskim, Władysławem Pawliną i Henrykiem Podsiadło, wspólnie utworzyli powiatową komórkę konspiracyjną SL⁷. Gurnicz wszedł także w skład powiatowego kierownictwa Związku Pracy Ludowej „Orka” (obok J. Komzy, S. Janika, S. Wojciechowskiego, M. Orzeszka)⁸. Na początku 1942 roku został powołany do pracy w Okręgu Kielecko-Radomskim Batalionów Chłopskich z siedzibą w Kielcach. Do końca wojny razem z C. Ponieckim, S. Jagiełło i in. kierował pracą III Okręgu BCh. Gurnicz równolegle pełnił funkcję przewodniczącego Komisji Gospodarczej przy Wojewódzkiej Trójce Roch oraz delegata rządu na powiat stopnicki⁹. Był współredaktorem pisma konspiracyjnego „Ziemia”. Występował wówczas pod pseudonimem „Gabriel” i „Głóg”. Oficjalnie występował jako pracownik spółdzielczości a zaświadczenie, iż jest rewidentem ułatwiało mu poruszanie się po terenie.

⁵ Archiwum Akademii Ekonomicznej w Krakowie,teczka personalna Antoniego Gurnicza, K-20/71/64.

⁶ Archiwum UMCS,teczka personalna A. Gurnicza.

⁷ Wspomnienia brata Michała Gurnicza (rękopis). Por. *Sylwetki ekonomistów. Antoni Gurnicz. Pedagog i historyk współczesnej myśli ekonomicznej* (art. red), „Problemy Ekonomiczne” 1978, 4.

⁸ Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego przy NK ZSL w Warszawie, R₁-847, J. Gmitruk: *Konspiracyjny ruch ludowy na Kielecczyźnie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939—1945*. LSW, Warszawa 1985 oraz wspomnienia Mariana Orzeszka (maszynopis).

⁹ J. Gmitruk: op. cit., s. 78; relacja ustna Czesława Ponieckiego (zapis własny).

Po zakończeniu wojny pełnił funkcję sekretarza Wojewódzkiego Zarządu PSL w Kielcach (był członkiem Rady Naczelnej PSL). Z ramienia PSL pełnił funkcję prezesa Wojewódzkiej Izby Rolniczej w Kielcach¹⁰. W dużej mierze wyrazem uznania dla zasług, odpowiedzialności, talentu organizatorskiego i społecznego zaufania było powierzanie Gurniczowi odpowiedzialnych funkcji społecznych.

W 1945 roku podjął pracę na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie w charakterze asystenta w Katedrze Ekonomii Politycznej na Wydziale Prawa, dzięki czemu mógł kontynuować rozpoczęte przed rokiem 1939 badania naukowe. W czasie działań wojennych uległa zniszczeniu pierwsza jego praca doktorska napisana na Wydziale Prawa UJ pod kierunkiem Adama Krzyżanowskiego *Kłępie Górne — wieś powiatu stopnickiego. Monografia społeczno-gospodarcza*¹¹, ale mimo to pozostał mu zapal do nauki. Po roku 1945 kontynuował badania nad problematyką społeczno-gospodarczą wsi. Tym razem skoncentrował się na zagadnieniach kształtowania się programu gospodarczego w rozwoju ruchu chłopskiego i taki tytuł ma druga jego praca doktorska napisana pod kierunkiem Witolda Krzyżanowskiego, którą obronił w roku 1947 na Wydziale Prawa UJ i uzyskał tytuł doktora praw¹². Na tymże wydziale prowadził zajęcia z ekonomii politycznej. W tym czasie współpracował także z Głównym Urzędem Planowania Przestrzennego, przygotowując szereg opracowań dotyczących problematyki agrarnej woj. krakowskiego¹³. Równocześnie wykładał planowanie gospodarki narodowej, ekonomikę i planowanie przemysłu oraz teorię statystyki w Sekcji Dziennikarskiej UJ i rozszerzony kurs ekonomii politycznej na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi UJ. W latach 1947—1950 wykładał nauką organizację pracy w Wyższej Szkole Nauk Społecznych w Krakowie¹⁴. W roku akademickim 1948/49 prowadził zajęcia z przedmiotu: ustrój gospodarczy Polski współczesnej w Państwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej¹⁵. W latach 1950—51 był równolegle adiunktem w Katedrze Planowania Gospodarki Narodowej WSE w Krakowie¹⁶. Wykładał także

¹⁰ AZHRL, akta PSL, syg. 74 i 79; Archiwum UMCS,teczka personalna A. Gurnicza.

¹¹ Archiwum UJ,teczka personalna A. Gurnicza.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Archiwum Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie,teczka personalna Antoniego Gurnicza. Zob. też: *Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie w pierwszym piętnastoleciu rozwoju 1946—1961*, Kraków 1965, s. 88.

¹⁶ Archiwum AE,teczka personalna A. Gurnicza; *Sylwetki ekonomistów. A. Gurnicz...*, s. 134.

w Lublinie w Studium Zagadnień Społecznych i Gospodarczych Wsi przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim organizację społeczną i gospodarczą wsi. Tu równocześnie (w latach 1949—50) uzupełnił przerwane wybuchem wojny studia ekonomiczne i otrzymał dyplom magistra nauk ekonomicznych¹⁷.

Prowadząc badania naukowe i zajęcia dydaktyczne zrobił również aplikację i podjął dodatkowo pracę w Zespole Adwokackim¹⁸. W latach 1954—1956 nie prowadził zajęć dydaktycznych na wyższych uczelniach w związku z wypowiedzeniem mu pracy na UJ¹⁹. Pracował wówczas jako radca prawny w Biurze Projektów Nowej Huty, nadal jednak prowadził badania naukowe. Swoje zainteresowania problematyką społeczno-ekonomiczną wyraził w kolejnej pracy doktorskiej, napisanej pod kierunkiem Wiktora Bonieckiego, na podstawie której w roku 1962 otrzymał w WSE w Krakowie stopień naukowy — dr nauk ekonomicznych. Praca nosi tytuł „O równą miarkę dla chłopów. Poglądy i działalność pierwszej chłopskiej organizacji politycznej w Polsce Związku Stronnictwa Chłopskiego 1893—1908”²⁰.

W krótkim okresie (od roku 1962) opracował temat „Kółka rolnicze w Galicji. Studium społeczno-ekonomiczne”. Praca ta stała się podstawą uzyskania stopnia doktora habilitowanego nauk ekonomicznych.

Od roku 1956 związał się Gurnicz na 20 lat z Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Początkowo pracował w charakterze zastępcy profesora w Katedrze Ekonomii Politycznej na Wydziale Prawa prowadząc wykłady z ekonomii politycznej i statystyki²¹. W 1960 wydał dwa skrypty dla studentów: „Przewodnik do ekonomii politycznej” i „Przewodnik do podstaw i organizacji statystyki”.

W latach 1957—1961 pełnił funkcję kierownika Katedry Ekonomii Politycznej, a w latach 1961—1965 pracował na stanowisku starszego

¹⁷ Archiwum KUL,teczka personalna A. Gurnicza.

¹⁸ Archiwum UJ,teczka personalna A. Gurnicza.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ A. Gurnicz: *O „równą miarkę” dla chłopów. Poglądy i działalność pierwszej chłopskiej organizacji politycznej w Polsce — Związku Stronnictwa Chłopskiego 1893—1908*, LSW, Warszawa 1963. W 1964 roku ukazały się recenzje tej pracy: a) K. Dunin-Wąsowicz; „Wieś Współczesna” 1964/8, b) B. Zajac; „Małopolskie Studia Historyczne” 1964, 1/2; c) J. Potoczek, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1964/6.

²¹ A. Gurnicz: *Kółka Rolnicze w Galicji. Studium społeczno-ekonomiczne*, LSW, Warszawa 1967; Recenzje: H. Brodowska: „RDRL”, 1967/9; Z. Świątański: „Wieś Współczesna” 1967/10. Zob. też: Akta habilitantów G-93/EP Archiwum SGPiS.

²² *25 Lat Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*, Lublin 1975, s. 305.

wykładowcy²³. Z chwilą powstania Wydziału Ekonomicznego (1965) podjął tu pracę jako starszy wykładowca, a od roku 1969 jako docent w Katedrze Ekonomii Politycznej. Po zmianach organizacyjnych w 1970 pracował w Zakładzie Historii Gospodarczej i Myśli Ekonomicznej, wykładając ekonomię polityczną i historię myśli ekonomicznej. Gurnicz położył duże zasługi w organizowaniu Wydziału Ekonomicznego UMCS. Odegrał też bardzo aktywną rolę zarówno jako jeden z organizatorów wydziału, jak i pierwszy wychowawca młodej kadry. „Z gorliwością zajął się także kształceniem ekonomistów. Jego wykłady były bardzo interesujące. Choć był surowy, cieszył się sympatią studentów”²⁴. W 1976 r. wyszedł skrypt Gurnicza: *Historia powszechnej myśli ekonomicznej do 1870 r.* Prowadził także zajęcia z ekonomii politycznej w Filii UMCS w Rzeszowie²⁵. Obok wykładów kierował seminarium magisterskim i dyplomowym a później doktoranckim. Gurnicz kładł szczególny nacisk na potrzebę badań z zakresu polskiej myśli ekonomicznej. W ramach jego seminarium opracowano, poglądy społeczno-ekonomiczne wielu polskich ekonomistów²⁶. Sam przygotowywał się do szerszego opracowania polskiej myśli ekonomicznej w okresie międzywojennym, ale przedwczesna śmierć uniemożliwiła mu realizację tego planu.

Do Lublina Gurnicz dojeżdżał z Krakowa przez długi okres. Ze względów rodzinnych nie zmieniał miejsca stałego zamieszkania, w Krakowie mieszkał od 1945 roku aż do śmierci.

Na terenie Krakowa utrzymywał kontakty z działaczami ludowymi skupionymi wokół weterana ruchu ludowego Stanisława Mierzwę. Z ich inicjatywy powstało w grudniu 1956 roku Chłopskie Towarzystwo Oświaty i Kultury skupiające głównie byłych działaczy SL, Roch, BCh, ZMW RP „Wici” i PSL; Towarzystwo działało do 1958 roku. Gurnicz był w Zarządzie Towarzystwa, aktywnie uczestniczył w pracach Klubu Dyskusyjnego, który był prawdziwą kuźnią myśli ludowej. Wygłaszał referaty

²³ Archiwum UMCS,teczka personalna A. Gurnicza; *Powstanie i organizacja Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w świetle źródeł*, Lublin 1968.

²⁴ Relacja ustna Ryszarda Orłowskiego z 5 lutego 1986 r. (zapis własny); Zob. też W. Holtzman, R. Orłowski: *Problemy rozwoju Wydziału Ekonomicznego*, Lublin 1974.

²⁵ Archiwum UMCS,teczka personalna A. Gurnicza; Zob. też: W. Kwiecień, R. Orłowski: *Zaoczne studia ekonomiczne dla pracujących [W:] Prawnicze, administracyjne i ekonomiczne studia wyższe w Rzeszowie 1959—1974*, Rzeszów 1975, s. 51; R. Orłowski, W. Kwiecień: *Kształcenie kadr ekonomicznych w punktach konsultacyjnych Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej [W:] Wiedza i kwalifikacje czynnikami rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturalnego kraju*, Warszawa 1971.

²⁶ Archiwum AE w Krakowie,teczka personalna A. Gurnicza.

o tematyce społecznej i gospodarczej wsi²⁷. Był także członkiem powstałego z inicjatywy współpracowników i zwolenników W. Witosa, Towarzystwa Przyjaciół Muzeum W. Witosa. Brał udział w corocznych spotkaniach ludowców w auli Uniwersytetu Ludowego im. Witosa w Wierchosławicach. W 50 rocznicę powstania niezależnego ZMW RP „Wici” w 1978 r. wygłosił obszernie przemówienie na temat pracy ideologicznej i wychowawczej tego Związku w minionym półwieczu.

Należy jeszcze dodać, że współpracował ze Spółdzielczym Instytutem Badawczym w Warszawie, Zakładem Historii Ruchu Ludowego przy NK ZSL w Warszawie, brał udział w pracach Komisji Nauk Ekonomicznych krakowskiego oddziału PAN²⁸.

Zarówno na uczelniach, jak i w zespole adwokackim oraz w placówkach naukowych, z którymi współpracował, znany był jako człowiek niezwykle pracowity, obowiązkowy, rzetelny i życzliwy. Jako przedstawiciel nauki posiadał głęboką wiedzę z zakresu prawa, ekonomii, historii i historii myśli ekonomicznej²⁹.

Pogarszający się stan zdrowia sprawił, że w 1976 r. musiał zrezygnować z dojazdów do Lublina i pracować wyłącznie w Krakowie. Były to już ostatnie lata jego życia. Zmarł 3 czerwca 1978 roku i został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

CHŁOPSKA MYŚL SPOŁECZNO-POLITYCZNA I EKONOMICZNA

Zainteresowania naukowe A. Gurnicza miały ścisły związek z jego pochodzeniem społecznym, wykształceniem i działalnością w ruchu ludowym na Kielecczyźnie³⁰. Kontynuując rozpoczętą przed wojną pracę naukową, zajął się problematyką agrarną w aspekcie historyczno-ekonomicznym. Badał zarówno rozwój chłopskiej myśli społeczno-ekonomicznej i politycznej, ewolucję programu gospodarczego ruchu ludowego, jak i funkcjonowanie chłopskich organizacji gospodarczych w Polsce przed II wojną światową. Dużo uwagi poświęcił działalności kółek rolniczych. Zajmował się życiem i działalnością czołowych przywódców ruchu ludowego i ruchu spółdzielczego. Sięgnął do początków społecznych ruchów chłopskich w Polsce. Jego pierwsze badania dotyczące proble-

²⁷ Akta Chłopskiego Towarzystwa Oświaty i Kultury, Pryw. Arch. J. Marcinkowskiego oraz autoryzowane notatki z relacji ustnych: Stanisława Mierzwę, Stanisława Kopcia i Józefa Marcinkowskiego.

²⁸ Archiwum AE,teczka personalna A. Gurnicza.

²⁹ *Sylwetki ekonomistów. A. Gurnicz...*, s. 137.

³⁰ Zob. F. Faliszewski: *Kartki z przeszłości*, LSW, Warszawa 1965; P. Pawlina: *Podziemni żołnierze wolności*. LSW, Warszawa 1973; Cz. Poniński: *Jesienny obrachunek*. LSW, Warszawa 1983.

mów agrarnych obejmują przełom XIX i XX wieku. Analizował chłopski ruch społeczny na tle warunków politycznych i gospodarczych. Drugą połowę XIX wieku uważał Gurnicz za początek dziejów chłopstwa polskiego jako członka klasy chłopskiej świadomie tworzącej swój program społeczny i szukającej dróg jego realizacji. Duży nacisk położył na początkową fazę tworzenia się tego ruchu, gdyż miała ona silny wpływ na dalsze jego dzieje, dlatego tak dużo uwagi poświęcił pierwszej chłopskiej organizacji politycznej w Polsce powstałej w 1893 roku, jaką był Związek Stronnictwa Chłopskiego³¹. Wprawdzie była to organizacja o małym zasięgu (teren pow. nowosądeckiego) i skupiająca głównie bogatych chłopów, ale wiele jej postulatów „nabrało trwałego charakteru teoretycznego w chłopskiej myśli społeczno-gospodarczej”³². Związek nie prowadził walki o społeczne i polityczne wyzwolenie wsi, nie zdobył się na otwarte wystąpienie przeciw ciemnościom chłopów. Początkowo starał się zachowywać samodzielność, ale ostatecznie związał się z klerem i konserwatystami, kończąc swoją odrębność wejściem w roku 1908 do Polskiego Centrum Ludowego (klerykalnej organizacji katolicko-ludowej).

W sprawach politycznych i oświatowych Związek niewiele zrobił, ale dużo uwagi poświęcił rolnictwu, hodowli, ogrodnictwu z korzyścią dla wszystkich chłopów. Działalnością społeczną pobudzał chłopów do samodzielnego myślenia politycznego i gospodarczego. W efekcie wielu jego działaczy weszło do szeregów ruchu ludowego. Najważniejszym osiągnięciem Związku było to, że po raz pierwszy (na dwa lata przed powstaniem SL) w historii wsi polskiej zapoczątkował „ruch zrzeszający chłopów dla celów politycznych. Miało to niezaprzeczalne znaczenie dla dalszej chłopskiej drogi do wyzwolenia”³³. Mimo zasięgu lokalnego „wiele myśli z dorobku ideowego tej pierwszej chłopskiej organizacji politycznej zapłodniło późniejszy ruch ludowy w Polsce”³⁴. Stąd tak ważne wydają się badania Gurnicza dla ocalenia od zapomnienia tych znamienitych faktów z dziejów wsi polskiej, z dziejów chłopskiej myśli społeczno-politycznej.

Organizatorzy ZSCh — bracia Stanisław i Jan Potoczki swoje zainteresowania społeczną działalnością na wsi w dużej mierze zawdzięczali ks. Stanisławowi Stojałowskiemu, działającemu na terenie Galicji, który wzywał chłopów do udziału w życiu samorządowym i ogólnopolitycznym. Gurnicz mocno podkreśla rolę Stojałowskiego w początkowym okresie organizowania się chłopów. Formowany przez niego ruch nie był jeszcze samodzielnym ruchem chłopskim, ale Stojałowski „był pierw-

³¹ Gurnicz: *O „równą miarke”...*

³² *Ibid.*, s. 191.

³³ *Ibid.*, s. 190.

³⁴ *Ibid.*, s. 192.

szym który do chłopów zstąpił”³⁵. Gurnicz poświęcił mu odrębną pracę: *Ks. Stojałowski a rozwój ruchu i doktryny chrześcijańsko-społecznej w Galicji*³⁶. W wyniku tej działalności rozbudzającej chłopską świadomość, powstał pierwszy program gospodarczy chłopów (choć jeszcze nie ruchu chłopskiego) w roku 1889 zawierający postulat reformy rolnej. Była to „rzecz o dużej doniosłości programowo-reformatorskiej i o niewątpliwym [...] wpływie na wszystkie późniejsze programy gospodarcze chłopów”³⁷. Gurnicz podkreśla zasługi Stojałowskiego dla kształtowania się świadomości politycznej chłopów. Wskazuje, że dzięki niemu chłopci galicyjscy zmierzili swe siły w wyborach w 1889 roku, wskutek czego czterech chłopów weszło do sejmu galicyjskiego. I choć Stojałowski w późniejszym okresie przestał być symbolem budzącego się życia politycznego chłopów, to dzięki jego działalności wyłonili się nowi działacze, którzy utworzyli „ruch chłopski z chłopów”³⁸.

Nowe treści i formy wniósł później do ruchu ludowego Bolesław Wysłouch, który w pojęciu „ruch ludowy” mieścił ruch chłopski i drobnomieszczański, a zatem określał go jako ruch sfer materialnie słabych, społecznie upośledzonych. Duże zasługi dla okrzepnięcia nowego ruchu położyli dwaj chłopci Jan Stapiński i Jakub Bojko. Ks Stojałowski nauczył chłopów myśleć społecznie, Wysłouch dał im wytyczne programowe, zaś wejście do ruchu chłopskiego Stapińskiego i Bojki spowodowało powstanie samodzielnego ruchu chłopskiego. Tak syntetycznie określa Gurnicz początki ruchu chłopskiego w Polsce uwieńczone formalnym założeniem Stronnictwa Ludowego w Rzeszowie w roku 1895 (z organem prasowym „Przyjaciół Ludu”), które wkrótce — na III Kongresie w Rzeszowie 27 lutego 1903 roku zmieniło nazwę na Polskie Stronnictwo Ludowe³⁹.

Program gospodarczy Stronnictwa nie zawierał wielkiej reformatorskiej idei gospodarczej, ale był to program samodzielny, którego twórcami byli niezależni działacze chłopscy. Programowo odcięto się zarówno od socjalistów, jak i od kół zachowawczych. Chłopi trwali uparcie przy swoim.

Gurnicz twierdzi, iż brak wielkiego programu reformatorskiego chłopscy posłowie zastępowali „doraźną improwizacją”, ale jednocześnie za-

³⁵ A. Gurnicz: *Chłopska myśl ekonomiczna w Galicji*. Annales UMCS, sectio G, vol. VI, Lublin 1960, s. 227.

³⁶ A. Gurnicz: *Ks. Stanisław Stojałowski a rozwój ruchu i doktryny chrześcijańsko-społecznej w Galicji*. Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe. Studia z historii myśli społeczno-ekonomicznej, 1964, 4.

³⁷ Gurnicz: *Chłopska myśl...*, s. 228.

³⁸ *Ibid.*, s. 229.

³⁹ Por. *Krótki zarys historii ruchu ludowego*. LSW, Warszawa 1971.

znacza, że brak idei programowej miał ujemne znaczenie dla zasięgu wpływów ludowców.

22 lipca 1903 roku PSL oficjalnie uchwaliło program, w którym oprócz postulatów politycznych umieszczono gospodarcze, a ich treścią była poprawa warunków ekonomicznych chłopów. Gurnicz szczegółowo analizuje pierwszy program i ocenia go krytycznie, mimo niewątpliwego dowodu wyzwalania się chłopów spod patronatu politycznego. Zarzuca programowi poprzestawanie na półśrodkach i brak postulatów zmierzających do gruntownej przebudowy gospodarczo-rolniczej. Obiecujące dla tego ruchu było zjawisko wzrostu samodzielności politycznej chłopów, ich dążenie do upowszechniania zasad demokracji. „Odrzucenie wszelkich zakusów patronackich i odważne zejście do opozycji nadało ruchowi awangardowy charakter w walce o społeczny postęp i demokrację”. Jednak przywódcy z czasem schodzą z tej drogi. W efekcie następuje zawarcie ugody z konserwatystami w 1908 roku, które „przekreśliło tę najpiękniejszą kartę w historii galicyjskiego ruchu ludowego”⁴⁰. Rola polityczna Stapińskiego jako przywódcy chłopów była skończona a miejsce przywódcy zajął na długo Wincenty Witos, początkowo w Galicji a następnie na całym obszarze ziem polskich. Szczególną rolę odegrał w wyzwolonej Polsce po 1918 roku⁴¹.

Gurnicz wysoko ocenia Witosę, którego postawa sprawiła, że „stał się wiarą i zaufaniem mas chłopskich, symbolem ruchu ludowego”, który wyprowadził chłopów „na wielki gościniec spraw narodowych”. Witosowi poświęca kilka prac; *Wincenty Witos. Zarys życia i poglądów, Galicyjski rodowód poglądów Wincentego Witosy (w stulecie urodzin), Wincenty Witos, Poglądy społeczno-gospodarcze W. Witosy*⁴², z których wynika, że fascynowała go ta osobowość. Ekspozuje w nich zasady polityki ludowej głoszone i realizowane przez Witosę, jak:

- 1) utrzymanie niepodległości i potęgi państwa,
- 2) wprowadzenie w życie demokratycznego ustroju,

⁴⁰ W PSL nastąpił rozłam. Stapiński ze swoimi zwolennikami utworzył PSL Lewicę a grupa Bojki, Witosy, Długosza dała początek PSL Piast. A. Gurnicz: *Poglądy społeczno-ekonomiczne polskich stronnictw politycznych a struktura klasowa ludności Galicji w końcu XIX i na początku XX wieku*. Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe. Studia z historii myśli społeczno-ekonomicznej, 1963/4, s. 121.

⁴¹ A. Gurnicz: *Wincenty Witos. Zarys życia i poglądów*. Warszawa 1962, maszynopis powielony, biblioteka ZHRL przy NK ZSL.

⁴² A. Gurnicz: *Galicyjski rodowód poglądów Wincentego Witosy (w stulecie urodzin)*. Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe. Studia z historii myśli społeczno-ekonomicznej, 1976/16; A. Gurnicz, S. Lato: *Wincenty Witos [W:] Przywódca ruchu ludowego*, LSW, Warszawa 1968; A. Gurnicz: *Poglądy społeczno-gospodarcze Wincentego Witosy*. Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe. Studia z historii myśli społeczno-ekonomicznej, 1966/12.

3) stała i trwała obrona praw obywatelskich i ludowych interesów⁴³. Gurnicz podkreśla zasługi Witososa dla PSL Piast i dla kraju. Szczególną uwagę zwraca na jego zabiegi o sprawę jedności ruchu ludowego uwieńczone sukcesem w 1931 r. Kreśląc sylwetkę Witososa, akcentuje jego realizm polityczny i wskazuje na ewolucję poglądów w kierunku radykalnym, przy czym podkreśla, że początkowo „wszelka rewolucja obca była jego psychice”⁴⁴. Z czasem nastąpiła zmiana stanowiska Witososa jako wynik nowej sytuacji politycznej, wskutek tego „ten wieloletni i wypróbowany w teorii i praktyce zwolennik form demokratycznego postępowania zmuszony został do pogodzenia się z możliwością użycia siły w odpowiedzi na siłę”⁴⁵. W tym też czasie (początek lat trzydziestych) Witosos mówił o konieczności przeprowadzenia reformy rolnej (ziemia dla chłopów) bez odszkodowania. Opowiadał się za upaństwowieniem kluczowych gałęzi przemysłu i banków oraz przeprowadzeniem gruntownych reform. „Ewolucja jego poglądów dotrzymywała tempa ogólnej fali przemian na wsi, w kraju i w świecie”⁴⁶.

Radykalizowała się cała wieś, a z nią jej przywódcy. Wyrazem tego była fala strajków chłopskich w latach trzydziestych. Analizując te zagadnienia Gurnicz twierdzi, że strajk chłopski w 1937 roku dowiódł, iż chłop nie dał się zastraszyć. Witosos, bez którego wiedzy (mimo że był na emigracji) SL nie przeprowadzało żadnej akcji, przeszedł do rewolucyjnej taktyki, tłumacząc to interesem i dobrem państwa. Gurnicz zwraca uwagę na to, że jednak u Witososa rewolucyjna taktyka nie szła w parze z rewolucyjną strategią.

Gurnicz przedstawił życie i działalność Witososa z pozycji historyka i ekonomisty. W swoich opracowaniach poświęconych Witososowi w sposób syntetyczny, bez zbędnych słów, uwzględnił wszystkie aspekty jego bogatej działalności społecznej. Należy tu podkreślić, że Gurnicz był jednym z pierwszych, którzy wzięli na warsztat naukowy dorobek Witososa⁴⁷.

Gurnicza, jako ekonomistę szczególnie interesowały zagadnienia gospodarcze w ruchu ludowym. Przedstawił je w wielu pracach. Głównie z nich to: *Program gospodarczy ruchu chłopskiego w okresie drugiej niepodległości Polski*, *Chłopska myśl ekonomiczna w Galicji*⁴⁸. Anali-

⁴³ Gurnicz, S. Lato: *Wincenty Witosos...*, s. 363.

⁴⁴ Gurnicz: *Poglądy społeczno-gospodarcze W. Witososa...*, s. 113.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 118.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 120.

⁴⁷ Nieliczne są wcześniejsze prace naukowe o Witososie.

⁴⁸ A. Gurnicz: *Program gospodarczy ruchu chłopskiego w okresie drugiej niepodległości Polski*. Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, sectio G, vol. 5, Lublin 1959; A. Gurnicz: *Chłopska myśl ekonomiczna w Galicji*, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, sectio G, vol. 6, Lublin 1960.

zując koncepcje ekonomiczne ruchu ludowego podkreśla jak wielce ujemny wpływ na tworzenie się jasnego, jednolitego programu gospodarczego tego ruchu miało jego rozproszenie, szczególnie silne w latach dwudziestych. Ubolewa nad tym, że „prywatne, małe sprawy i mali ludzie byli najczęstszymi przyczynami rozłamów”⁴⁹. Rozbicie nie służyło interesom ruchu ludowego. Na dole, wśród mas chłopskich w zasadzie różnic nie było. Chłopi, zarówno członkowie PSL Piast, jak i PSL Wyzwolenie stanowili najczęściej tę samą grupę społeczną. Gurnicz obala spotykane w literaturze stwierdzenie, że PSL Piast skupiał bogatych chłopów. Pyta wręcz „gdzie szukać bogatych chłopów w Galicji”⁵⁰. W polemice z Haliną Trocką na łamach „Spółdzielczego Kwartalnika Naukowego” stwierdza, iż taki pogląd wynika z braku znajomości struktury agrarnej wsi galicyjskiej⁵¹. Sam badane zagadnienia ujmując zawsze na tle określonych stosunków społeczno-gospodarczych i politycznych.

Dużo uwagi poświęca wpływowi „ruchu młodochłopskiego”, głównie wiciarzy, na kształtowanie się programu ruchu ludowego. Uważa, że to przede wszystkim uświadomiona ideowo młodzież podjęła „żmudną pracę wykuwania zasad nowego ideału chłopskiej demokracji”⁵². Młodzież szukała dróg do sprawiedliwej Polski ludowej, której wizję zawarła w programach społeczno-gospodarczych i politycznych⁵³. Koncepcja ustroju gospodarczego i politycznego, jaka ukształtowała się w ruchu ludowym w latach trzydziestych, wynikała z zasad agraryzmu, którego Gurnicz jako działacz ZMW RU „Wici” i SL sam był zwolennikiem. Agrarystyczna wizja przyszłego sprawiedliwego ustroju Polski była jego wizją. Agraryzm proponował „częściowo uspołecznioną, częściowo upaństwowioną i częściowo wolną produkcję. Znosząc kapitalistyczny wyzysk, chciał wyzwolić siły produkcyjne, tkwiące w masach pracujących. Dla zrealizowania tego postulatu zapowiadał zniesienie własności prywatnej tam, gdzie stanowiła ona źródło wyzysku. Ujemne strony gospodarki indywidualnej chciał zneutralizować przez wprowadzenie w życie spółdzielczości, jako wyższej formy społecznego gospodarowania. Przez wprowadzenie zaś gospodarki planowej chciał uczynić człowieka podmiotem życia gospodarczego, które winno być podporządkowane społeczeństwu i organom przez niego wyłonionym. Cały bowiem ustrój agrarystyczny

⁴⁹ Gurnicz: *Program gospodarczy ruchu chłopskiego...*, s. 89.

⁵⁰ A. Gurnicz: *Spółdzielczość w programach i polityce polskich stronnictw ludowych* (art. polemiczny), „Spółdzielczy Kwartalnik Naukowy” 1971/1.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Gurnicz: *Program gospodarczy...*, s. 121.

⁵³ *Ibid.*, s. 123; Por. *Materiały źródłowe do historii ruchu ludowego*. T. III. 1931—1939, LSW, Warszawa 1966.

w budowie swojej miał być dostosowany do natury ludzkiej i wiązać człowieka z wynikami jego pracy”⁵⁴.

Polska rzeczywistość po II wojnie dowiodła, że agraryści mieli rację głosząc, że gospodarstwo rodzinne, a więc nie oparte na wyzysku, zdrowe ekonomicznie i wzmocnione siecią spółdzielni stanowi filar naszego rolnictwa i gospodarki żywnościowej. Po okresach błędów i wypażeń w polityce rolnej warunki ekonomiczne zmusiły do uznania tego faktu, efektem czego jest formalny zapis konstytucyjny trwałości gospodarki chłopskiej w socjalistycznym ustroju. Warto tu przytoczyć słowa Gurnicza: „Każda bowiem forma ustrojowa ma tylko wtedy szansę utrzymania się w praktyce, jeżeli zapewni sprawną, tanią i racjonalną organizację produkcji”⁵⁵.

DZIAŁALNOŚĆ CHŁOPSKICH ORGANIZACJI GOSPODARCZYCH

Wzrost poziomu świadomości chłopów prowadził do rozwoju form chłopskiej działalności gospodarczej. Podobnie jak polityczny ruch ludowy, ruch gospodarczy na wsi początkowo miał charakter patronacki. Z czasem jednak chłopskie organizacje gospodarcze zaczęły wyrastać oddolnie i dążyć do uniezależnienia się od obszarników i kleru. Gurnicz podejmując ten temat, rozważa go na tle specyficznej sytuacji ziem polskich. Uwzględnia wpływy wzorów zachodnich, a powstanie pierwszych form zrzeszeń, asocjacji rolniczych łączy z przejściem do zasad gospodarki kapitalistycznej. Zagadnienia te ujmuję w pracach: *Z problematyki genezy asocjacji rolniczej w kapitalizmie*, *Problemy asocjacji rolniczej w Królestwie Polskim*, *Kółka rolnicze na ziemiach polskich w okresie zaborów*. *Geneza i kierunki rozwoju*⁵⁶.

Obszerne studium społeczno-ekonomiczne działalności kółek rolniczych stanowi praca Gurnicza *Kółka rolnicze w Galicji*⁵⁷. Zawiera ona analizę warunków oraz form rozwoju asocjacji rolniczej, historię kółek rolniczych w Galicji oraz ideologię i program a także działalność spo-

⁵⁴ Gurnicz: *Program gospodarczy...*, s. 131. Por. S. Miłkowski: *Agrarizm jako forma przebudowy ustroju społecznego*. Kraków 1934.

⁵⁵ A. Gurnicz: *Problematyka ekonomiczno-społeczna współwłasności rolnej, leśnej, pastwiskowej i łąkowej w gospodarce ziem górskich*. „Folia Oeconomica” 1969, z. 8.

⁵⁶ A. Gurnicz: *Problemy asocjacji rolniczej w Królestwie Polskim*, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, sectio H, vol. 1, Lublin 1967; A. Gurnicz: *Kółka Rolnicze na ziemiach polskich w okresie zaborów*. *Geneza i kierunki rozwoju* „RDRL”, 1966/8; A. Gurnicz: *Z problematyki genezy asocjacji rolniczej w kapitalizmie*, „Folia Oeconomica” 1969, z. 8.

⁵⁷ Gurnicz: *Kółka Rolnicze w Galicji...*

łeczno-gospodarczą. Gurnicz przedstawia pierwsze formy asocjacji rolniczej w Europie Zachodniej. Wyszczególnia kilka jej typów (niemiecki, francuski, duński). To różnienie wynika z odmiennych warunków społeczno-ekonomicznych poszczególnych krajów. Stwierdza, że cechą charakterystyczną niemieckiego modelu asocjacji rolniczej XIX wieku było bardzo silne powiązanie go z ruchem chrześcijańsko-społecznym⁵⁸. We Fracji formowano koncepcję asocjacji rolniczej jednolitej dla całego kraju odgórnie kierowanej przez wielkich właścicieli ziemskich. Najwcześniej inicjatywę asocjacyjną przejęli chłopci duńscy. Początkowo inicjatorem towarzystw rolniczych było Królewskie Duńskie Towarzystwo Rolnicze⁵⁹. Większe, a później i średnie gospodarstwa wymagały samopomocy, którą niosła akcja asocjacyjna. Celem zasadniczym było podnoszenie produkcji rolnej. Te zachodnioeuropejskie formy asocjacji rolniczej miały niewątpliwy wpływ na stowarzyszenia rolnicze na ziemiach polskich. Początkowo asocjacja obejmowała model niemiecko-francuski, co oznaczało tworzenie asocjacji przez szlachtę, kler, inteligencję. Duński model wymagał zaś aktywności, przygotowania, inicjatywy i samodzielności samych chłopów. Generalnie rzecz biorąc chłopci w Polsce nie byli do tego przygotowani.

Gurnicz w swoich pracach bardzo krytycznie odnosi się do wszelkich patronackich form zarówno w ruchu politycznym, jak i gospodarczym chłopów. Podkreśla natomiast wielkie walory wszelkich przejawów ich samodzielnej, niezależnej działalności zarówno gospodarczej, jak i politycznej⁶⁰, dlatego też akcentuje pionierski charakter powołanego do życia w 1906 roku Towarzystwa Kółek Rolniczych im. S. Staszi- ca z inicjatywy zaraniarskiego ruchu ludowego⁶¹. Towarzystwo oparte było na samopomocy chłopskiej. Odrzucało patronat ziemian i rządu. Stawiało na samodzielność i niezależność, szerząc demokratyczną świadomość społeczną. Działalność kółek staszycowskich miała duży wpływ na dalszy rozwój asocjacji rolniczej w Polsce. Szczegółową analizę funkcjonowania asocjacji rolniczej przeprowadził Gurnicz na terenie byłego zaboru austriackiego, mniej uwagi poświęcając pozostałym zaborom. Wynikało to z faktu, że Galicja była kolebką ruchu ludowego i w problematyce ujmowanej regionalnie właśnie tu koncentrował swoje zainteresowania zarówno życiem gospodarczym, jak i politycznym wsi.

Bardzo dokładnie zaprezentował założenia ideowe i działalność kó-

⁵⁸ *Ibid.*, s. 13.

⁵⁹ *Ibid.*, s. 16.

⁶⁰ Wyczerpująco Gurnicz na ten problem wynikało z jego aktywnej działalności w ZMW RP „Wici”, który mocno akcentował potrzebę niezależności i samodzielności w ruchu chłopskim.

⁶¹ Gurnicz: *Kółka Rolnicze...*, s. 26.

łek rolniczych na tle stosunków społecznych, ekonomicznych i politycznych⁶². Za bardzo istotne osiągnięcie kółek rolniczych uważał Gurnicz likwidację lichwy zarówno towarowej, jak i pożyczkowej dzięki działalności kredytowej i handlowej. Mniejsze efekty osiągały KR w działalności rolniczej i oświatowej (był to wynik utrudnienia ze strony rządzącej szlachty, nie zainteresowanej w oświeceniu chłopów). Niezamierzonym, acz ważnym osiągnięciem było rozbudzenie u chłopów zmysłu samorządnego i zespołowego działania w rolnictwie. Wiązało się z tym podnoszenie poziomu świadomości obywatelskiej, nawyków spółdzielczych itp. Problematykę programu i działalności KR w Polsce po 1918 roku rozwija Gurnicz w pracy „Kółka Rolnicze w II Rzeczypospolitej”⁶³.

Po odzyskaniu niepodległości kółka rolnicze funkcjonowały w nowych warunkach politycznych. Gurnicz podkreśla ich niezależność w latach 1919—1928. W analizie lat dwudziestych zaznacza silny wpływ akademickiej młodzieży ludowej „na życie gospodarcze i polityczne wsi”⁶⁴. „Była to praca we własnym środowisku, ludzi ze wsi i dla wsi. Zjawisko to wystąpiło po raz pierwszy w historii polskiej wsi i oznaczało równocześnie swoiste usamodzielnienie się wsi i chłopów, nie tylko pod względem politycznym, co nastąpiło o wiele lat wcześniej, ale także pod względem społecznym i gospodarczym”⁶⁵.

Istotne zmiany na tym polu zaszły w latach trzydziestych. Gurnicz ubolewa nad podporządkowaniem Małopolskiego Towarzystwa Rolniczego sanacji, która uważała, że tą drogą uzyska wpływy na masy chłopskie tu zrzeszone. „Była to droga totalnej infiltracji i przemocy”⁶⁶. (Celem dość istotnym dla J. Piłsudskiego było pozbawienie W. Witosa prezesury w MTR). Analogicznie podporządkowano inne organizacje rolnicze na terenie całego kraju. Gurnicz konkluduje: „w ten sposób został zakończony niezależny okres historii Małopolskiego Towarzystwa Rolniczego. Dalszy ciąg jego dziejów spowity został cieniem sanacyjnej dyktatury”⁶⁷. Czołowe stanowiska w okręgowych towarzystwach rolniczych przypadły biurokratom i obszarnikom. Jedynie w wiejskich jednostkach podstawowych chłopcy obejmowali niemal wszystkie stanowiska. Mimo tych zmian w latach trzydziestych ruch pozostawił trwały ślad w polskim rolnictwie, przyczyniając się do podniesienia jego poziomu.

⁶² Zob. rec. pracy A. Gurnicza: *Kółka Rolnicze w Galicji*; Z. Światalski: „*Więść Współczesna*” 1967/10; H. Brodowska: „*RDRL*”, 1967/9.

⁶³ J. Borkowski, A. Gurnicz: *Kółka Rolnicze w II Rzeczypospolitej*, LSW, Warszawa 1978.

⁶⁴ Zob. S. Malawski: *Akademicka Młodzież Ludowa w II Rzeczypospolitej* (Relacje, materiały, dokumenty). LSW, Warszawa 1974.

⁶⁵ Borkowski, Gurnicz: *op. cit.*..., s. 167.

⁶⁶ *Ibid.*, s. 166.

⁶⁷ *Ibid.*, s. 169.

Prezentując działalność kółek rolniczych na Śląsku sięga Gurnicz do okresu zaborów, by dotrzeć do początków działalności stowarzyszeń rolniczych. „W Polsce niepodległej w zasadzie kontynuowany był wcześniejszy model pracy kółkowej. Tocząca się walka polityczna na ogół nie odbijała się na pracy towarzystw rolniczych. Podobnie jak na większości wsi śląskiej w kółkach panowała polityczna orientacja centrowo-ludowa. Po przewrocie majowym również i tu kółka zostały opanowane przez zwolenników sanacji”⁶⁸.

Generalnie rzecz biorąc, mimo wszelkich trudności, chłopci walczyli o samodzielność, o chłopskość kółek. W miarę radykalizacji ruchu ludowego rodziły się nowe tendencje w ruchu kółkowym. Poza osiągnięciami gospodarczymi niezmiernie istotne było to, że kółka rozbudzały w chłopach poczucie samorządności, pomagały tworzeniu się odrębnego stanowiska chłopów w kwestiach społeczno-politycznych.

MYŚL SPÓŁDZIELCZA

Gurnicz poświęcił wiele uwagi ruchowi spółdzielczemu. Prześledził, narodziny idei, jej rozwój i wprowadzanie w życie na przykładzie konkretnych organizacji spółdzielczych. Fascynowała go postawa wielu działaczy spółdzielczych, jak F. Stefczyk, R. Mielczarski, M. Rapacki, S. Thugutt i inni⁶⁹.

Ruch spółdzielczy wpływał z szeroko rozumianego ruchu gospodarczego. Zainteresowania tą problematyką znalazły wcześniej swoje odbicie w artykułach Gurnicza publikowanych na łamach „Spółdzielczego Kwartalnika Naukowego”, „Trybuny Spółdzielczej” i in.⁷⁰. Gurnicz sięga do owenowskiego rodowodu idei spółdzielczej⁷¹. Wskazuje na działalność Owena nakierowaną na usuwanie zła z życia społecznego poprzez organizowanie wspólnot, które miały pełnić zarówno funkcję ekonomiczną (wytwarzanie, gromadzenie i podział sprawiedliwy), jak i wychowawczą. Wspólnoty Owena to pierwsze formy spółdzielcze. Założenie każdej

⁶⁸ *Ibid.*, s. 227.

⁶⁹ Zob. A. Gurnicz: *Franciszek Stefczyk. Życie, poglądy, działalność*. CRS, Warszawa 1976; A. Gurnicz: *Owenowski rodowód idei spółdzielczej*. „Trybuna Spółdzielcza”, 1975/8; A. Gurnicz: *Spółdzielczość w poglądach Stanisława Thugutta*. „Trybuna Spółdzielcza”, 6/1975; A. Gurnicz: *Przyszłość narodu widział w spółdzielczości; W 50-tą rocznicę śmierci R. Mielczarskiego*, „Wieści” 1970, 15.

⁷⁰ Główne z nich to obok w/w: A. Gurnicz: *System spółdzielczy W. Raiffeisena i jego galicyjska adaptacja F. Stefczyka*. „Spółdzielczy Kwartalnik Naukowy”, 1968/4; A. Gurnicz: *Spółdzielczość w programach...* i wiele innych.

⁷¹ Gurnicz: *Owenowski rodowód...*, s. 18.

komuny Owen „uzasadniał argumentami z repertuaru późniejszych kooperacji”⁷². Hasła Owena (jakkolwiek historia zaliczyła go w poczet utopistów) weszły później do ruchu rocdelskiego i do dziś są podstawą spółdzielczych koncepcji.

Interesująco przedstawia Gurnicz postać Stanisława Thugutta w ruchu spółdzielczym⁷³. Zwraca uwagę na motywy Thugutta skierowujące jego zainteresowania na spółdzielczość. Thugutt próbował łączyć politykę z gospodarką. Doszedł do wniosku, że „wszelkie zmiany polityczne bez odpowiednich zmian gospodarczych mogły mieć tylko ograniczony charakter [...] W gospodarce widział możliwość pełnej realizacji celów politycznych. Spółdzielczość miała bowiem realizować demokrację gospodarczą, a ta z kolei stwarzać warunki do prawidłowego funkcjonowania demokracji politycznej”⁷⁴.

Gurnicz nie był bezkrytycznym apologetą ruchu spółdzielczego. Widział błędy w koncepcjach i działalności przedstawicieli tego ruchu. Krytycznie odnosił się do nieuzasadnionego wyolbrzymiania roli spółdzielczości i czynienia z niej głównego motoru ustrojotwórczego.

Z publikacji Gurnicza o tematyce spółdzielczej na szczególną uwagę zasługuje praca poświęcona wybitnej postaci w ruchu spółdzielczym Franciszkowi Stefczykowi, wydana z okazji pięćdziesiątej rocznicy jego śmierci⁷⁵. Gurnicz ukazuje Stefczyka na tle warunków społeczno-gospodarczych. Podkreśla zasługi jego dla podniesienia poziomu ekonomicznego wsi galicyjskiej, z którą Stefczyk był związany przez większość lat swego życia i działalności. Podkreśla fakt, że Stefczyk „niczego nie robił (...) sam. Wybrane przedsięwzięcia wymagały bowiem współpracy licznych rzesz chłopskich. Wskazywał drogę i w ręce samych zainteresowanych oddawał poprawę ich losu tworząc różne rodzaje spółdzielni. Każdą podjętą akcją chłopcy mogli więc uznać za swoją. To zaś zapewniało kontynuację pracy i trwałość rozpoczętych zabiegów. W tym leżało historyczne znaczenie postaci Stefczyka jako inicjatora wielu pozytywnych instytucji przede wszystkim powstania licznych spółdzielni a zwłaszcza kas oszczędnościowo-pożyczkowych nazwanych jego imieniem”⁷⁶. Kasy Stefczyka wrosły w krajobraz wsi i zyskały dużą popularność. Stefczyk to jeden z wybitniejszych działaczy polskiej spółdzielczości. Jego dorobek owocuje do dziś na wsi. Wielce postępowy w swych działaniach gospodarczych Stefczyk nie zmieniał jednak swych poglą-

⁷² *Ibid.*, s. 21.

⁷³ Gurnicz: *Spółdzielczość w poglądach S. Thugutta...*

⁷⁴ *Ibid.*, s. 21.

⁷⁵ Gurnicz: *F. Stefczyk...*

⁷⁶ *Ibid.*, s. 7.

dów solidarystycznych i klerykalnych⁷⁷. Takie poglądy oraz skupienie na działalności gospodarczej sprawiło, że rzadko zajmował się polityką. „Dlatego nie poglądy ani działalność polityczna zapewniły Stefczykowi miejsce w historii. Na to wyróżnienie zasłużył sobie tylko przez działalność gospodarczą. To właśnie długa i mozolna praca na rzecz nowych form organizacyjnych gospodarki chłopskiej zapewniła mu szacunek i wdzięczność mieszkańców wsi. Trwałość zaś jego dorobku i kontynuowanie zainicjowanych przez niego form gospodarczych przez następne pokolenia chłopów utrwaliły również jego pozycję w historii gospodarczej polskiej wsi”⁷⁸. Na uwagę zasługuje podkreślenie Gurnicza, że w pracy Stefczyka ostateczny cel „stanowiły zawsze rzetelnie pojęte interesy chłopów. Pracując z chłopami przejął od nich realizm gospodarczy”. Jest to bardzo istotna uwaga dla wszystkich zajmujących się problematyką agrarną.

CHRZEŚCIJAŃSKA DOKTRYNA SPOŁECZNA

Większość działaczy zarówno ruchu politycznego, jak i gospodarczego na wsi przełomu XIX i XX wieku to ludzie wierzący. Jedni byli pod silnymi wpływami kleru, inni jakkolwiek wierzący, nastawieni antykle rykalnie, dlatego często ostro zwalczani przez kler (W. Witos)⁷⁹, co miało istotne znaczenie dla społecznego ruchu na wsi. Stąd też dla gruntownego poznania wsi podjął Gurnicz badania nad rozwojem chrześcijańskiej doktryny społecznej. W efekcie tego powstało kilka prac, jak *Liberalizm i socjalizm a chrześcijańska doktryna społeczna XIX wieku*, Ks. Stanisław Stojałowski *a rozwój ruchu i doktryny chrześcijańsko-społecznej w Galicji*, *Zarys rozwoju chrześcijańskiej doktryny społeczno-politycznej*⁸⁰. Na ten, aczkolwiek wąski, nurt jego badań dodatkowo miały wpływ kontakty z przedstawicielami katolickiej nauki społecznej w czasie studiów i pracy na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (Stefan Wyszynski, Czesław Strzeszewski i inni). Najbardziej istotne jest to, że dostrzegał i krytycznie oceniał wpływ doktryny chrześcijańsko-społecz-

⁷⁷ *Ibid.*, s. 202.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Zob. J. Borkowski: *Wyklęci sprawiedliwi*. LSW, Warszawa 1974.

⁸⁰ A. Gurnicz: *Liberalizm i socjalizm a chrześcijańska doktryna społeczna XIX wieku*. Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe. Studia z historii myśli społeczno-ekonomicznej 1964/10; A. Gurnicz: Ks. Stanisław Stojałowski *a rozwój ruchu i doktryny chrześcijańsko-społecznej w Galicji*. Międzyuczelniane Zeszyty Naukowe. Studia z historii myśli społeczno-ekonomicznej, 1964/4; A. Gurnicz: *Zarys rozwoju chrześcijańskiej doktryny społeczno-politycznej* [w:] *Współczesna myśl ekonomiczna* (praca zbiorowa), Warszawa 1966.

nej na idee i czyny działaczy i przywódców chłopskich oraz na treść programowych koncepcji stronnictw chłopskich. Gurnicz przedstawiając rozwój doktryny chrześcijańsko-społecznej, sięga do problematyki ekonomicznej zawartej już w nauczaniu apostołów. Twierdzi, że pierwsze gminy chrześcijańskie, oparte na wspólnocie majątkowej, były wyrazem negatywnego stosunku do własności prywatnej. Taka sama ocena własności zawarta jest w nauczaniu Kościoła w pierwszych wiekach⁸¹. Później poglądy się różnicują. Wiek XIII wprowadza „na widownię największego przedstawiciela doktryny chrześcijańsko-społecznej w osobie Tomasza z Akwinu”. Gurnicz rozwija zawarte w tomizmie zagadnienia własności, podziału, pracy i płacy, kapitału i procentu itp.⁸².

Rozwój kapitalizmu rodzi nowe problemy społeczne i gospodarcze, pogłębia się konflikt między kapitałem i pracą. Stara doktryna chrześcijańska nie wyjaśnia już ówczesnej nowej rzeczywistości. Stąd powstają nowe kierunki katolicyzmu społecznego szczególnie widoczne w XIX wieku na zachodzie Europy.

Gurnicz konfrontuje szeroki ruch chrześcijańsko-społeczny z innymi ruchami społecznymi⁸³. Wykazuje, jak za wzorem Zachodu ruch ten rozwija się na ziemiach polskich w XIX wieku. Na tym tle uwypukla postać ks. Stojałowskiego, wnikliwie i krytycznie ocenia jego program. Uwzględnia specyfikę polskich uwarunkowań ruchu chrześcijańsko-społecznego. Wytyka wypaczenia w doktrynie na użytek prawicy, które nie sprzyjały rozwojowi doktryny i ruchu chrześcijańsko-społecznego na ziemiach polskich⁸⁴. Wiele uwagi poświęca problematyce społeczno-ekonomicznej zawartej w encyklikach papieskich: *Rerum Novarum* i *Quadragesimo Anno*.

Gurnicz uważał, że bez znajomości tych zagadnień nie można w pełni zrozumieć dziejów ruchu ludowego, ruchu spółdzielczego, postaw działaczy chłopskich itp. Silne były wpływy i wzajemne przenikanie się tych nurtów na ówczesnej polskiej wsi. Zainicjowane przez Gurnicza badania wpływów chrześcijańskiej doktryny społecznej na ruch ludowy i ruch spółdzielczy wymagają dalszych studiów i opracowań.

*
* *
*

Powyżej dokonano przeglądu zagadnień zawartych tylko w głównych pracach A. Gurnicza. Należy wyjaśnić, że Gurnicz napisał ponad 90 prac, z czego opublikował ok. 50 rozpraw, monografii i artykułów

⁸¹ A. Gurnicz: *Zarys rozwoju chrześcijańskiej doktryny...*

⁸² *Ibidem*.

⁸³ A. Gurnicz: *Liberalizm i socjalizm...*

⁸⁴ A. Gurnicz: *Ks. S. Stojałowski...*

naukowych, w tym cztery pozycje książkowe i trzy skrypty dla studentów. Niektóre obszerne prace pozostały w maszynopisie⁸⁵. W pierwszych latach po wojnie przygotował wiele opracowań dla Głównego Urzędu Planowania Przestrzennego. Poważną przeszkodą w początkach jego pracy naukowej był wybuch II wojny światowej. Powojenne zaś trudności spowodowały, że pierwsza obszerniejsza praca naukowa ukazała się drukiem dopiero w roku 1958 (poprzedziło ją kilka artykułów w konspiracyjnej i powojennej prasie ludowej). W sumie najbardziej efektywny okres pracy naukowej to lata 1958—1978.

Gurnicz podejmował tematy trudne, w większości mające skąpą bazę źródłową. W efekcie dał pionierskie opracowania z zakresu chłopskiej myśli ekonomicznej, działalności kółek rolniczych, ruchu spółdzielczego, a szerzej ruchu ludowego⁸⁶. Jego prace mają charakter interdyscyplinarny. Jest to efekt umiejętnego łączenia metod pracy historyka i ekonomisty. Badania takie ułatwiała mu szeroka znajomość historii, ekonomii, filozofii. W tych dziedzinach ciągle doskonalił swoją wiedzę. Najwięcej uwagi poświęcał problematyce historyczno-agrarnej rzucając „nowy snop światła na kontrowersyjne problemy”⁸⁷.

Działalność naukowa Antoniego Gurnicza stanowi trwały wkład do badań z zakresu problematyki społecznej, politycznej i gospodarczej polskiej wsi drugiej połowy XIX i początków XX wieku.

РЕЗЮМЕ

Научная деятельность Антония Гурничя (1912—1978) тесно связана с его социальным происхождением, образованием и политической деятельностью. Он родился в крестьянской семье, окончил гуманитарную гимназию, а затем юридический факультет и факультет международных отношений Университета им. Яна Казимежа во Львове. После окончания войны начал работать по специальности и одновременно изучал экономию. Получил научные звания доктора юридических наук, доктора экономических наук и габилитированного доктора экономических наук. Особенно сильное влияние на научное развитие Гурничя оказали проф. Ст. Грабский, Ф. Буяк, А. Кшижановский. Важным фактором, инспирирующим исследовательские интересы А. Гурничя, была его политическая деятельность в Союзе сельской молодежи „Вици” (ZMW „Wici”) и в партии „Stronnictwo Ludowe” — SL (до войны), участие в подпольном движении во время войны. Он был членом III отряда крестьянских батальонов (Bataliony Chłopskie), руководил работой Отдела планирования и Экономической

⁸⁵ Z relacji ustnej (zapis autoryzowany) J. Pietruszewskiej, która katalogowała dorobek A. Gurnicza wynika, że łączna liczba napisanych prac wynosi 92 pozycje, czyli ponad 40 prac pozostało w maszynopisie bądź w rękopisie (w tym 4 książki).

⁸⁶ A. Woś: *Instytuty uczelniane wobec potrzeb praktyki*. „Życie Szkoły Wyższej” 1973, 11, s. 97.

⁸⁷ Archiwum AE,teczka personalna. Oceny dorobku naukowego A. Gurnicza.

комиссией партии SL Roch в гор. Кельце, писал статьи на экономические темы в подпольной печати.

Вторая мировая война вспыхнула, когда ученый только начинал свою деятельность. Она на несколько лет приостановила теоретические исследования ученого, но благодаря участию в подпольном движении он приобрел опыт общественно-политической деятельности. К научной работе вернулся в 1945 г. сначала в Ягеллонском университете в Кракове, а затем в Университете им. Кюри-Склодовской в Люблине (1956). А. Гурнич проводил широкую дидактическую работу в области экономических наук (экономика, планирование, статистика, история экономической мысли), занимался изучением польской экономической мысли, особенно аграрной. Кроме того, углублял свои знания в области социологии, философии, истории, благодаря чему его исследования приобрели интердисциплинарный характер.

Важнейшие направления в исследованиях А. Гурнича:

1) крестьянская экономическая мысль, представленная автором как процесс её формирования в борьбе за самостоятельность и независимость; в этой тематической группе можно выделить работы, посвященные общественно-экономическим взглядам деятелей и руководителей партии SL;

2) кооперативная мысль (работы, посвященные кооперативному движению, а также жизни, деятельности и взглядам ведущих руководителей этого движения: Ф. Стефчику, С. Тугутту, Р. Мельчарскому и М. Рапацкому);

3) христианская общественно-экономическая мысль.

А. Гурнич написал несколько десятков работ, являющихся прочным вкладом в польскую науку. Главные из них: *Экономическая программа крестьянского движения в период второй независимости Польши; Крестьянская экономическая мысль в Галиции; Винценты Витос. Очерк жизни и деятельности; За равную мерку для крестьян; Францишек Стефчик. Жизнь, взгляды, деятельность; Сельскохозяйственные кружки в Галиции; Либерализм и социализм и христианская общественная доктрина XIX века.*

Самое большое количество публикаций вышло в свет в 1958—1978 гг., т. е. в период работы Гурнича в Университете им. М. Кюри-Склодовской в Люблине, где работал 20 лет (1956—1976). Ученый внес большой вклад в университетскую дидактику, обучая студентов и руководя работами молодых работников науки. А. Гурнич, автор оригинальных научных работ и необыкновенно интересных лекций, остался в памяти своих сотрудников и воспитанников как добросовестный исследователь, пылкий ученый и замечательный преподаватель.

S U M M A R Y

The scientific activity of Antoni Gurnicz (1912—1978) is in close connection with his social background, education and political activity. He was born in a peasant family in a village of the Kielce region. He graduated from a grammar school, and then completed the faculties of law and diplomatic relations at Jan Kazimierz University in Lvov. After the war, he completed the studies of economy which he had begun simultaneously with his professional work. As a research worker he obtained the degrees of doctor of natural sciences, doctor of economic sciences and assistant professor of economic sciences.

A special influence on his development as a scientist was exerted by Professors St. Grabski, F. Bujak and A. Krzyżanowski. An important factor arousing

his scientific interests was his political activity in the Union of the Youth Combat (ZMW) "Wici" and the Peasant Party (SL) before the war and in underground peasant movement during the war. He was a member of the 3rd Headquarters of Peasant Battalions (BCh). He coordinated the work of the Department of Planning and Economic Committee of SL Roch in Kielce. He wrote articles on the economic problems in underground press.

The war broke out at the beginning of his scientific activity. It interrupted theoretical research for a few years but it let him rather a lot of experience in socio-political activity. He returned to his research work at the Jagiellonian University in Cracow in 1945, and at the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin in 1956. He conducted numerous didactic classes on economic sciences (economy, planning, statistics, history of economic thought) and he realized the research topics concerning Polish economic thought, especially the agrarian one. Moreover, in his individual work he deepened his knowledge from the fields of sociology, philosophy and history. Thanks to that he was able to conduct research of interdisciplinary character.

The leading currents of his investigations are the following:

- a) peasant economic thought viewed as a process of its formation in the struggle for independence; in this thematic group one can distinguish the works presenting the socio-economic views of activists and leaders of the peasant movement;
- b) co-operative thought (works devoted to the co-operative movement and the life, activity and views of the leading figures of this movement such as F. Stefczyk, S. Thugutt, R. Mielczarski and M. Rapacki;
- c) the activity of peasant economic organizations, especially agricultural circles;
- d) Christian socio-economic thought.

A. Gurnicz wrote a number of works which make a permanent contribution into Polish science. The main of these are: *Economic Program of the Peasant Movement in the Period of Poland's Second Independence*, *Peasant Economic Thought in Galicia*, *Wincenty Witos. An Outline of Life and Activity*, *For the Equal Measure for Farmers*, *Franciszek Stefczyk. Life Views, Activity, Agricultural Circles in Galicia*, *Liberalism and Socialism Vs. the Christian Social Doctrine of the 19th c.*

The majority of his works were published between 1958 and 1978, that is mainly in the period of his work at the UMCS in Lublin, where he worked 20 years (1956—1976). Educating students and conducting the work of young research workers, he contributed much to university didactics. His original works and extremely interesting lectures caused that he remained in the memory of his co-workers and students as an honest researcher, inquisitive scientist, and magnificent lecturer.